

Nr 96.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till särskilda minskyddsanordningar inom den s. k. lejdtrafiken; given Stockholms slott den 5 februari 1943.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Herman Eriksson.

Utdrag av protokollet över handelsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 5 februari 1943.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför chefen för handelsdepartementet, statsrådet Eriksson:

Sedan 1939 års urtima riksdag i skrivelse nr 35 anmält, att riksdagen, med bifall till propositionen nr 25 i ämnet, till främjande av handelsfartygs försäende med skyddsanordningar mot minsprängning å tilläggsstat I till riksdagen för budgetåret 1939/40 under tionde huvudtiteln anvisat ett reservationsanslag av 1,000,000 kronor, ställde Kungl. Maj:t den 3 november 1939 anslaget till kommerskollegii förfogande att användas för utgivande av bidrag till ägare av handelsfartyg med högst hälften av de kostnader, som vore försänade med anskaffning för fartyget och anbringande å detsamma av dylika skyddsanordningar. Samtidigt bemyndigade Kungl. Maj:t marinförvaltningen att för en kostnad av högst 750,000 kronor anskaffa 300 paravaner med bogser- och inhalningstrossar att användas till skydd för handelsfartyg.

Med anledning av att under den senaste tiden fartyg i den s. k. lejdtrafiken förlit under omständigheter, som tyda på att de stött på förankrade minor, har fråga uppstått om åtgärder till skydd för fartygen i denna trafik mot dylika minor. Sålunda har *kommerskollegium* i skrivelse till Kungl. Maj:t den 15 januari 1943 anfört följande:

Det har från sina håll ifrågasatts att förse samtliga lejdfartyg med paravaner. Bland handelssjöfartens utöware har man emellertid ställt sig ganska tvivlande till paravanernas effektivitet. I smult vatten anses paravanerna visserligen kunna giva ett något så när gott skydd. Redan vid måttlig sjöhävning, då fartygets förstäv lyfter sig ett par meter, ökas dock den även i smult vatten förefintliga risken för att wiren från förstäven till paravanan träffar själva minan och ej dess förankringstross. Den senare blir då ej, såsom ämnat varit, förd till paravanan och där avklippt. I stället kan minan — från vilken fartyget därest paravan ej använts eventuellt skulle gått klart — komma att explodera med en för fartyget förödande verkan. Är sjöhävningen kraftig, blir paravanernas värde givetvis ytterligare förringat. Det är att beakta, att smult vatten jämförelsevis sällan lär förekomma å den del av lejdrouuten, som sträcker sig från Färöarna till Norges sydkust.

Under dessa förhållanden hava, trots att statsbidrag genom Kungl. Maj:ts beslut den 3 november 1939 ställts till förfogande för att underlätta handelsfartygs förseende med paravanutrustning, hitintills endast två svenska handelsfartyg försetts med dylik utrustning, vilka fartyg för övrigt icke gått i lejdtrafik. Utrustningen har, såvitt för kollegium är bekant, ej kommit till användning på fartygen. En orsak till att paravanskydd ej i större utsträckning anskaffats för handelsfartygen torde dessutom vara, att paravanernas handhavande lärer påfordra en ganska talrik besättning, som åtminstone till viss del är förtrogen med handhavandet.

Vad särskilt lejdfartygen angår skulle det bliva förenat med vissa svårigheter att utrusta dem med paravaner. Sålunda skulle det väl knappast bliva möjligt att utomlands anskaffa paravaner för ändamålet och att där förse fartygen med anordningar för paravanernas anbringande och handhavande, utan synes så få ske i svensk hamn. Åtminstone till en början torde för den skull endast från Sverige utgående lejdfartyg kunna erhålla paravanskydd. Fartygens iordningställande för skyddens anbringande skulle dessutom taga ganska lång tid i anspråk.

På grund av ovanberörda omständigheter har det ej synts kollegium lämpligt att föreskriva anskaffandet av paravaner för lejdfartygen. Vid diskussion med vederbörande marina sakkunniga på minskyddets område har förslag väckts att i stället utrusta ett särskilt fartyg med paravaner, vilket fartyg skulle nyttjas till att såsom ledarfartyg gå före lejdfartygen vid deras passage genom minfälten. Det sålunda utrustade ledarfartyget skulle stationeras i någon svensk västkusthamn, exempelvis Strömstad, men borde, när så befundes lämpligt för lejdfartygs inväntande, få temporärt förläggas till Kristianssand eller annan norsk hamn. Detta förslag kan enligt kollegii mening förordas.

Ett för ändamålet lämpat fartyg torde vara exempelvis ångfartyget »Lali», reg. nr 8464. I varje fall torde det fartyg som utsåges bära dels, med hänsyn till rådande oljebrist, vara koleldat, dels göra tillräckligt hög fart (12 å 13 knop) så att det ej vid den reducering av farten, som utlagda paravaner medföra, kommer att mera avsevärt försena lejdfartygens resor. Det utsedda fartyget torde genom förhyrning eller på annat sätt bära för viss tid tagas i anspråk för Kronans räkning. På statens trafikkommission torde bära ankomma att handlägga i samband med ianspråktagandet uppkom-

mande spörsmål. Kommissionen torde sålunda böra tillse, att rederiet förser fartyget med paravanutrustning. Det vore emellertid lämpligt, om marinförvaltningen kunde, få utan ersättning utlämna dylik utrustning för fartyget till rederiet från det förråd, som marinförvaltningen på grund av Kungl. Maj:ts beslut den 3 november 1939 och den 12 juli 1940 upplagt. Därvid torde marinförvaltningen böra förbehålla sig att, när fartyget ej längre användes för ifrågavarande ändamål, få utan ersättning återtaga den utlämnade utrustningen. De kostnader, som rederiet, trots att ersättning ej skulle behöva utgå till marinförvaltningen, måste vidkännas för paravanutrustnings anskaffning och anbringande å fartyget, torde i vederbörlig ordning böra av trafikkommissionen gottgöras rederiet. Det synes vidare lämpligt, att trafikkommissionen föranstaltar om att fartyget, under den tid det tages i anspråk, drives av rederiet. Fartyget torde därvid böra i huvudsak bibehålla sin vanliga besättning, eventuellt kompletterad med folk, som är kunnigt i paravanernas handhavande. Fartygets resor torde dock böra dirigeras av chefen för marinen eller den han därtill förordnar.

Kollegium har i skrivelsen hemställt, att Kungl. Maj:t ville dels besluta om lämpligt fartygs tagande i anspråk för ändamålet, dels lämna trafikkommissionen, marinförvaltningen och chefen för marinen de uppdrag, som ansåges böra tillkomma dem, dels ock ställa erforderliga medel, som måhända delvis kunde tillskjutas av statens krigsförsäkringsnämnd, till trafikkommissionens förfogande för bestridande av uppkommande kostnader.

Över skrivelsen hava, efter remiss, yttranden avgivits av chefen för marinen, marinförvaltningen, statens krigsförsäkringsnämnd, statens trafikkommission och ordföranden i sjöfartskommittén 1939, vilka samtliga tillstyrkt den av kommerskollegium föreslagna åtgärden.

Chefen för marinen har anfört:

Sedan lejdfartygen Argentina, Uddeholm och Remmaren krigsförlist under omständigheter, som göra det sannolikt, att orsakerna ha varit förankrade minor, har chefen för marinen i skrivelse den 2 november 1942 till sjöfartskommittén 1939 framhållit, att ett anbringande av paravanskydd å lejdfartygen bedömdes öka utsikterna att undvika dylika olyckor i framtiden. Chefen för marinen tillrådde därför bestämt, att lejdfartygen utrustades med paravanskydd. Hittills ha emellertid inga lejdfartyg försetts med paravanskydd.

Kommerskollegium anför vissa förhållanden, vilka medfört, att handels-sjöfartens utövare ställt sig ganska tvivlande till paravanernas effektivitet. Det anses dock att paravanerna i smult vatten kunna giva ett något så när gott skydd. Redan detta anser chefen för marinen utgöra tillräckligt skäl att förse fartygen med paravanskydd.

Ehuru det inte kan anses helt uteslutet, att paravanwiren vid sjöhävning skall kunna träffa minan i stället för dess förankringsstross och därigenom öka riskerna för minexplosion, anser chefen för marinen detta dock högst osannolikt. En på detta sätt förorsakad minexplosion, som kan ifrågakomma endast på kort håll ifrån förstäven, blir i vart fall mindre förstörande för fartyget än om minan längre akterut skulle träffa fartygssidan på ett fartyg utan paravanskydd. Det är ojämförligt mycket mera sannolikt, att paravanwiren skall skydda fartyget mot minor.

Från svenska flottan föreligga inga erfarenheter, som tyda på att paravanernas värde nedgår vid kraftig sjöhävning. Någon erfarenhet från paravan-

skyddets funktionerande i svår Atlantersjö förefinnes emellertid icke inom svenska flottan. Det kan emellertid nämnas att krigförandes handelsfartyg, enligt vad chefen för marinen har sig bekant, åtminstone i vissa fall äro utrustade med paravaner.

Det svenska paravanskyddet fordrar, sedan det utlagts, icke någon skötsel. Utläggandet och hemtagandet torde med ett handelsfartygs resurser i fråga om spel m. m. icke erfordra mer än cirka 5 man. Fartygets ordinarie besättning bör därför kunna avses för skötsel och hanterande av paravansvepet, varvid övningar under ledning av personal från flottan kunna anordnas, innan fartygen lämna svenskt vatten.

Ehuru anbringande av paravanskydd å lejd-fartygen torde medföra den största tryggheten mot förankrade minor, anser chefen för marinen ett med minsvepningsanordningar utrustat ledarefartyg, som skulle medfölja lejd-fartygen under deras färd genom det ur minsynpunkt mest riskabla området, innebära en godtagbar lösning under följande förutsättningar:

1. Fartyget förses förutom med paravanskydd med ett paravansvep akterut, varigenom den »ränna», som svepes, blir bredare.

2. Lejd-fartygen framgå i slutet formering akter om ledarefartyget.

Anordnandet av ett särskilt paravanfartyg är lämpligt framför allt med hänsyn till f. n. utevarande lejd-fartyg, vilka icke före hemfärden kunna utrustas med paravaner.

Mot av kommerskollegium anförda synpunkter på uttagning av lämpligt fartyg samt mot den av kollegium angivna organisationen för detta fartygs drift har chefen för marinen intet att erinra.

Förutom av kommerskollegium anförd paravanutrustning bör — enligt vad som ovan anförts — fartyget jämväl utrustas med aktersvep. Dyligt kan ställas till förfogande genom försorg av marinförvaltningen, vilket kommer att draga vissa kostnader.

Marinförvaltningen har yttrat:

Ämbetsverket delar icke den uppfattning om paravanskyddets ineffektivitet, som kollegium framför i första delen av sin skrivelse, utan får i denna fråga hänvisa till vad chefen för marinen härom anført. I anslutning härtill tillstyrker ämbetsverket det i senare delen av kollegii skrivelse framförda förslaget att förse ett särskilt fartyg med paravansvep för att härmed skydda efter detsamma framgående lejd-fartyg mot förankrade minor. Vid ett sådant arrangement bör dock ledaren vara försedd med akterparavansvep för att den svepta rännan skall erhålla tillräcklig bredd, men dessutom bör ledaren vara utrustad med stävparavaner till självskydd.

Ämbetsverket vill dock framhålla, att av ledarefartygets svep uppskurna minor kunna innebära viss risk för efterföljande fartyg, vilken risk lejd-fartygen kunde undvika, om varje fartyg försåges med paravanskydd, då fartygen ej tvingades framgå efter varandra.

Vid granskning av ritning över S. S. »Lali» har ämbetsverket funnit fartyget väl icke idealiskt men efter vissa ändringar dock användbart för här ifrågavarande ändamål. Med såväl stäv- som akterparavaner utlagda torde fartygets fart komma att reduceras med 2—2.5 knop.

Mot av kommerskollegium framförda synpunkter på organisationen för detta fartyg har marinförvaltningen intet att erinra. En underofficer och fyra man från flottan böra kommenderas ombord för handhavande av akterparavansvepet.

Marinförvaltningen kan ställa erforderlig minsvepningsmateriel till förfogande utan kostnad. Kostnader uppstå dock genom att viss materiel (dävertar, stappare m. m.) måste demonteras från nuvarande uppställningsplats å

örlogsfartyg och eventuellt ersättas med ny samt för erforderliga ändrings- och monteringsarbeten å S. S. »Lali».

Statens krigsförsäkringsnämnd har förklarar sig visserligen icke våga göra något uttalande angående effektiviteten av det skydd, som ett på föreslaget sätt utrustat ledarfartyg skulle lämna lejdfartygen, men har dock ansett förslaget böra såvitt möjligt realiseras, enär lejdr trafikens fortsättande vore av så utomordentlig betydelse, att även rätt väsentliga ekonomiska uppoffringar måste anses synnerligen befogade, därest genom dem kunde lämnas åtminstone något skydd för de i denna trafik sysselsatta fartygen. Då de nu ifrågasatta anordningarna, som givetvis komme att draga icke oväsentliga kostnader, syftade till att minska krigsriskerna för de hos nämnden krigsförsäkrade lejdfartygen och deras dyrbara laster, syntes principiella hinder icke föreligga för att nämnden bidrage till kostnadernas täckande. Krigsförsäkring av ledarfartyget torde komma att draga en kostnad av cirka 5 procent per månad av fartygets värde, motsvarande cirka 125,000 kronor per månad. Då ledarfartyget genom anordningen med paravaner torde bliva utsatt för rätt betydliga risker för civila sjöhaverier, måste man även räkna med en icke oväsentlig premiekostnad för fartygets civila sjöförsäkring. Det syntes nämnden mest ändamålsenligt om nämndens bidrag till kostnaderna för den tilltänkta anordningen bestämdes på sådant sätt, att nämnden bemyndigades att utan premiekostnad för statsverket hålla ledarfartyget krigs- och sjöförsäkrat, vilket skulle innebära ett bidrag av cirka 150,000 kronor per månad.

Statens trafikkommission har uttalat, att det av kommerskollegium såsom ledarfartyg föreslagna ångfartyget »Lali» vore lämpat för uppgiften.

I en under hand från kommissionen införskaffad kalkyl hava kostnaderna för »Lalis» sysselsättning såsom ledarfartyg beräknats till omkring 250,000 kronor per månad, utgifterna för krigs- och civilförsäkring däri inräknade, vartill komma kostnaderna för fartygets iordningställande och återställande. Kalkylen lär emellertid vara grundad å sådana förutsättningar, att de verkliga kostnaderna måste antagas komma att understiga de i kalkylen angivna. Sålunda har exempelvis vid beräkningen av kostnaderna för krigsriskersättning till de ombordanställda samt för dessas försäkring mot krigsolycksfall hänsyn icke tagits till att fartyget vissa tider torde komma att ligga i svensk hamn.

Genom beslut tidigare denna dag har Kungl. Maj:t *dels* uppdragit åt trafikkommissionen att, i huvudsaklig överensstämmelse med vad därutinnan föreslagits av kommerskollegium och marinförvaltningen, förhyra och utrusta ett fartyg för att, efter av chefen för marinen i samråd med utrikesdepartementet meddelade anvisningar, såsom ledarfartyg användas i lejdr trafik, *dels* anbefallt marinförvaltningen att kostnadsfritt ställa för fartygets utrustning erforderlig minsvepningsmateriel till förfogande, därvid marinförvaltningen skulle äga återfå materielen sedan fartyget upphört att användas för ifrågavarande ändamål, *dels* bemyndigat krigsförsäkringsnämnden att utan premiekostnad för statsverket hålla fartyget krigs- och sjöförsäkrat

under den tid detsamma av staten användes såsom ledarfartyg, dels ock anbefallt statskontoret att till trafikkommissionen för täckande av kostnaderna för förhyrning och utrustning av fartyget, efter rekvisition, utbetala ett belopp av högst 500,000 kronor från det å förskottsstat för försvarsväsendet under sjunde huvudtiteln uppförda anslaget till Allmänna utgifter för försvarsberedskap: Engångsanskaffning av materiel för civilbefolkningens skydd m. m.

Departements-
chefen.

Under de senaste månaderna ha icke mindre än tre lejdfartyg krigsförlist utanför norska kusten under omständigheter, som tyda på att de stött på förankrade minor. Vad sålunda inträffat gör det angeläget, att åtgärder vidtagas, varigenom faran för att lejdfartygen skola bli minsprängda kan förväntas bli minskad.

Av den förut lämnade redogörelsen framgår, att man inom sakkunniga kretsar enats om lämpligheten av att i den nu uppkomna situationen anskaffa och utrusta ett fartyg med uppgift att såsom minsvepare biträda lejdfartygen under färden längs norska kusten. I avbidan på den slutliga prövningen av kommerskollegii framställning i ämnet har chefen för marinen såsom en provisorisk åtgärd ställt en av flottans hjälpkryssare till förfogande för ändamålet. Härefter har Kungl. Maj:t förut denna dag meddelat Sitt av mig nyss återgivna beslut, enligt vilket bland annat statens trafikkommission erhållit uppdrag att förhyra och utrusta ett fartyg för att såsom ledarfartyg användas i lejdfartygen samt statskontoret anbefallts att till kommissionen för täckande av kostnaderna för förhyrning och utrustning av fartyget utbetala högst 500,000 kronor från det å förskottsstaten för försvarsväsendet under sjunde huvudtiteln uppförda anslaget till engångsanskaffning av materiel för civilbefolkningens skydd m. m.

Till täckande av kostnaderna för ifrågavarande ändamål, som det ansetts nödvändigt att tillgodose snarast möjligt, bör framställning göras till riksdagen om anvisande å tilläggsstat för innevarande budgetår av ett reservationsanslag å motsvarande belopp, lämpligen under rubriken Särskilda minskyddsanordningar inom den s. k. lejdfartygen.

Då behov av att använda ett ledarfartyg såsom minskydd för lejdfartygen kan komma att föreligga jämväl under nästkommande budgetår, förordar jag att i detta sammanhang ett anslag för ändamålet för nämnda budgetår likaledes äskas. Därest, såsom avsett är, krigsförsäkringsnämnden skall utan premiekostnad för statsverket hålla ledarfartyget krigs- och sjöförsäkrat, torde kostnaderna för fartyget kunna beräknas till omkring 100,000 kronor per månad. Anslaget för nästa budgetår bör därför bestämmas till 1,200,000 kronor.

Åtgärden att i lejdfartygen insätta ett särskilt minsvepningsfartyg behöver icke innebära, att därmed tanken på att förse varje lejdfartyg med skyddssvep avvisats. Tvärtom bör enligt min uppfattning frågan härom bli föremål för ytterligare övervägande. Även om det därvid skulle befinnas lämpligt att utrusta lejdfartygen med paravaner, torde emellertid ett

beslut härom icke kunna till fullo verkställas förrän samtliga de för lejdtrafiken avsedda fartyg hemkommit, vilka nu befinna sig utomlands. Under tiden skulle i varje fall behov föreligga av ett ledarfartyg för de hemgående lejdfartygen.

På grund av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Särskilda minskyddsanordningar inom den s. k. lejdtrafiken* anvisa

dels å tilläggsstat till riksstaten för budgetåret 1942/43 ett *reservationsanslag* av kronor 500,000;

dels ock för budgetåret 1943/44 under tionde huvudtiteln ett *reservationsanslag* av kronor 1,200,000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställa förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Åke Hartvig.